

НАРОДНЫ НОВИНКЫ

р. XV

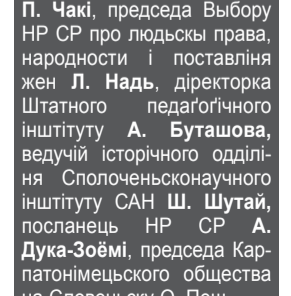
ч. 35-41

12. октобра 2005
ціна 6,- Ск

КУЛЬТУРНО-СПЛОЧЕНЬСКИЙ ТЫЖДЕННИК РУСИНІВ СР

• 10. септембра 2005 у Пряшові была святочна установча грамада нового органа Русинів – Академії русиньской культуры на Словенську. На фотці: (справа доліва) губернатор Академії за світську область **А. Зозуляк**, губернатор за духовну область **о. Ф. Крайняк**, закладаючі члені (котрых є 17) **О. Сіпка**, **Н. Гайдош** і **М. Гірова**.

Фоткы: А. П.

Фоткы: А. З.

Взникла Академія русиньской культуры в СР Нова інституція – нова якість

Взникла нова русиньская інституція все є спровадженый здогадами: Чом возникла? Про кого? З яким цілём? Вшытко нове выкликує інтерес, окреме в русиньских реаліях, бо од нового ся чекать нова якість.

Якраз на святочній установчій грамаді, яка ся одбыла 10. 9. 2005 року в Пряшові, ся дискутувало о споминаных вопросах. На ній ся зышла група особностей з розлічных областей русиньского жывога. О структурі академії поинформовав губернатор Академії русиньской культуры на Словенську **Александр ЗОЗУЛЯК**, якого назначив до функцій за світську часть фундатор Світової академії русиньской культуры **Штефан Чеп** з Торонта, меценаш літературной Премії А. Духновича і Премії за вызначне діло про русиньский народ (доведна тых премій од 1997 року дотеперь было у світі приділєных 13-ем вызначным русиньским особностям, з того на Словенську п'ятём).

Як підкреслив губернатор, главным посланем той академічної і харітаивної інституції є ініціувати і підпорвати нову якість в области розвою русиньской культуры. У своїм програмі має академія за ціль підпорвати молоды творчі таланты, презентацию новых выстав, фиксованя русиньской сучасности, історії, культивованя языковой і літературной культуры, фольклору. В рамках академії зачали робити секції языкознавства, літературы, історії, етнографії, вытворного і театралного уменя, політики, секція молодежи, журналистики, церковна секція і ін.

За духовну сферу был zvoleny за губернатора **о. Франтішек КРАЙНЯК**, який притомных поинформовав о ділах Русинів на церковнім полю. Церковный жывог він справно поважує за часть культурного жывога каждого народа. Велику важность він приділять русиньскому слову в наших церквах, зато закликє ку потребі перекладу літургичных книг до русиньского языка. Закінчує ся Євангеліє од Луки, до кінця рока бы мало быти готове Євангеліє од Матфея і Марка, яке треба дати на імприматур. У своїм слові **о. Франтішек** закликыв підпорвати діло і православных, абы русиньский язык в церквах выходного обряду мав ліпшу будучность. То ся тыкало ай наших богословців, які не мають можность ся учіти русиньский язык на высокых школах.

По вступных словах обидвох губернаторов ся розвинула творча дискусія, яка доповнєвала повіжене о новы факты і пропозиції. В такім дусі выступав **о. Єсафат Тімкович**, який робить над книжков Русини і василіаны в церковных документах. Він высловив думку, же не треба быти пессімістами, бо 35 000 грекокатоликів, які сі записали русиньский язык як материньский, то є великий і цінный духовный потенциал. А є лем на них, як ся будуть старати о свою духовну і націоналну потраву. Што сі набудут, то будут мати.

Гавриіл Бєсکید поинформовав притомных о роботі Руського клубу і Общества А. Духновича при Руськім домі в Пряшові, о конференції к 80. річчю од купліня Руського дому. Ёго выступ корешпондовав з актуальными проблемами роботы новозволеного выбору Руського клубу – 1923. Слово в дискусії взяла писателька **Марія Гірова**, **Ян Грїб**, **Василь Ябур**, **Кветослава Копорова**, **Анна Плішкова**, **Марія Мальцовска** і ряд інших, які ся занимали професіоналізацієв роботы в народностнім жывог, а главно **доц. В. Ябур** професіоналізацієв роботы на полю доконалєваня русиньского літературного языка на академічній території, у школах і под.

Закладаючі членове Академії русиньской культуры на Словенську, межди якими не хыбило і таке meno, як **Василь Турок**, першый председа Русиньской оброды на Словенську, конштатовали важность проблематики русиньского народностного жывога, розвою культуры, прессы, яка не все находит підпору в одповідных органах. Радцєве, яких сі звалили губернаторы споміджі активных особностей русиньского жывога, бы мали давати творчі імпульзы в жывог Академії русиньской культуры на Словенську. Є што робити. Поле неоране зїстає, главно в проблематиці русиньского школьства і в міжклюдьских односинах міджі лідрами окремых русиньских організації. Ясно, же Академія русиньской культуры на Словенську як часть Світової академії русиньской культуры буде ся усиловати о зліпшєня роботы русиньских організації на Словенську, які ся ку ній приголосили, але одночасно буде мати на думці ай жывог Русинів в Польску, Україну, Канаді, США і т. д.

Взаємна сполупраца з іншыма країнами, де жыють Русини, має давну традицію. На Словенську академія має на чім будувати. Тадь кодфікація русиньского языка (як найвекшыи здобыток русиньского народностного жывога), радио, театр, русиньска преса, русиньска література, церьков, русиньскы школы – то є робота ай членів ново-вызникнувшой інституції, главно ёго губернаторів.

Пожелайме новій русиньскій інституції міцны фундаменты і уродный грунт, на яким, маме надій, ся зродить новий і якостніиший уроджай.

М. МАЛЬЦОВСКА

НОВА ВЕБОВА СТОРІНКА...

... возникла на интернеті день перед святочнов установчов грамадов Академії русиньской культуры на Словенську 9. септембра 2005 і каждый, хто ся хоче дізнати дашто о Академії і Русинах на Словенську, але в меншій части і у світі, може так зробити, кедь собі на интернеті одкриє адресу: www.rusynacademy.sk (тота вебова сторінка має три языковы мутації: русиньську, словенську і англійську), або вебову сторінку Світової академії русиньской культуры на адресі: www.rusyn.org.

Каждый язык собі заслужит підпору

7. – 9. октобра 2005 в Шаморіні, окр. Дунайська Стреда, была міжнародна конференція під назвов **Менше вжываны языки в новых членських штатах Европской унії**. Главным організатором конференції была **Организація про менше вжываны языки на Словенську**, яка возникла в Шаморіні у 2004 році. Конференцію підпорили: **Европска організація про менше вжываны языки** з центром в ірськім Дабліні (діє од 1982 р.), **Канцеларія підпредседы влады СР про европскы діла, людьскы права і меншыны**, **Форум інституту про высукм меншин і Основна умельска школа Штефана Немета-Шамориньского в Шаморіні**. Цілём конференції было продіскутовати сучасну ситуацію менше вжываных языків у Словенській републіці, в Чеській републіці, в Польскій, в Мадырьській републіці і в Европській унії. Участниками конференції были, респ. мали быти, представителі організації і інституцій 12 офіціально регістрованых і узаных народностных меншин жыючих на території Словеньской републіки. За русиньску меншину участь взяли: **Александр Зозуляк** (Русин і Народны новинкы, Світовыи конгрес Русинів), **Анна Плішкова** (Інститут регіональных і народностных штудій Пряшівской універзіты), **Ян Липиньский** (Здружіня інтелігенції Русинів Словенська) і **Василь Хома** (Сполук русиньских писателів СР).

Конференцію офіціально отворив пан **Ласло Елеш**, президент Організації про менше вжываны языки на Словенську (ОМВЯС), і пані **Наса Ні Чінейде**, президентка Европской організації про менше вжываны языки з Дабліна. Обидвоє підкреслили основный ціль вознику і діятельства організації, а тым є **охрана і розвои меншинных языків на Словенську і в Европській унії**.

Першый день конференції был посвящен языковой політиці в країнах Европской унії з акцентацієв на Словенську републіку. Блок выступів отворив **Ян Фігель**, член Европской комісії одповідный за сферу освіти, одборной приправы, культуры і мултілінгвізму, який говорив о проблематиці многоязычности в европскім просторі, як і о потребі пріятыя сполочной европской языковой політиці, причім як найоптіміалніше рішєня бы мав служыти модел „1 + 2“ в школьскім сістемі, т. з. акцентация на выучованя материньского языка і двух далшых языків – штатного і єдного чуждого. Так само підкреслил заданч в тім аспекті Европской комісії, а то підпорвати в Европі многоязычность.

Підпредседа влады СР **Пал Чакі** підкреслив потребу толеранції при реалізації европской, але і словеньской языковой політики в одношіно к етнічным мінорітам. За позітивный момент означів ратіфікацію Европской харты регіональных або меншинных языків Словеньского републіков, але зарівно указав на недостаткы при ей апликації в практиці, кедьже в сучасности аж 8 словеньских законів є в розпорі з нєв. З позиції уставного представителя презентовав охоту помочи заховати менше вжываны языки окреме в Словенській републіці і підкреслив, же тот поміч бы ся не мала міряти економичными критеріями. Як вызначный момент в тім процесі означів ініціативу самых етнік у бівшій мірі вжывати свій материньский язык.

Ігор Грекса, генералный директор Секції правовой і конзуларной Міністерства заграничных діл СР, говорив о імплементації Европской харты регіональных або меншинных языків в СР, причім завязкы выплываючі з нєй, які на себе Словенська взяла, означив за смилы, але, як додав, многы з них ся не повнять, главно в припаді ромского языка. Недостаткы выдидь і в їх реалізації на уровни містных самосправ, але конкретны заклочіня бы мала принести аналіза експертів.

Ласло Надь, председа Выбору НР СР про людьскы права, народности і поставліня жен, говорив о актуальной проблематиці народностных меншин в СР 15 років по революції. Оцінив позітыва і негатыва того періоду. Міджі позітывами споминяув формованя сістему народностных інституцій – главно в сфері школьства і культуры – на полю самосправ, але і штатной справы (Міністерство школьства, Міністерство культуры, Міністерство роботы і соціальных діл, Рада влады СР про народности і под.). Міджі негатывами зась рєштрікції в часі Мечярьовых влад (напр. пріятыя Языкового закона, ліквідація народностных інституцій, інтолеранція к етнічным меншинам і под.), а в сучасности все іщі неприятя реалізаціных законів к Европській харті регіональных або меншинных языків. Як негатывом од посліднього списованя людей в СР означів асіміляцію мадырьского етніка, а як позітывом – **возроджіня русиньской народности, языка і заведжіня материньского языка Русинів до освітнього сістему СР**. Повіє, же наперек підпорі демократичных штатів меншинных языків, і в них тоты языки суть оженены, зато собі выжадуот бівшу старостливость, яка бы ся одвивала од пріяного европского контексту. Велику надій видить у діятельствай як Европской організації про менше вжываны языки, так ей словеньской філіялки. Але за найголовніишый момент поважує тот, жебы етнічны меншыны ся стали субъектом (не терпячим обектом!) народностной політики, так як є то в припаді мадырьской міноріты.

Калман Петец, бівшый выслаонец СР при ОСН в Женеві, блок выступів першого дня закінчів презентацієв европских моделів коекзістенції языків на прикладі Швайчарьска. Про Русинів

ёго выступ был интересней з погляду акцептованя штатом п'ятєх рівноцінных регіональных норм языка Ретороманів (творять 0,6% жытєльства країны) і єдного койне в комунікації зо штатными урядми. Приклад творіня языка Ретороманів, як знаме, послужыв як модел про формованя языка Русинів, де ся выходило в першій етапі наперд із сформованя 4 регіональных вариантов, а наконец єдиного койне. Но в порівнано з Ретороманями, язык яких має особисту, шпєціалну охрону і підпору од штату, язык Русинів є в діаметрално іншій позиції, кідь возьмєме до увагы главно поставліня русиньского языка на Україні.

Темов другого дня конференції о менше вжываных языках в новых членських штатах ЕУ было – практичне вжываня языків етнічных меншин і презентація едукаціных програмів заміряных на чужді языки. З погляду русиньской меншыны интересны были дві презентації – **Анны Буташовой**, директоркы Штатного педагогічного інституту в Братіславі, і **Штефана Шутая** зо Сполоченьсконаучного інституту САН в Кошіцах. Перша выступаюча представила проблематку выучованя материньского языка в школах, причім за недостаткы увєла академічній приступу в ёго выучованю і то, же омного бівшый акцент ся кладе на літературу, як на язык, но главно процес росшырєваня выучованя чуждых языків на укор материньского. **Ш. Шутай зась указав на розовой языка Русинів перед і по 1989 році, і операючі ся о выслідкы дотеперішнєго ревіталізаціного процесу в рамках русиньской народности на Словенську, вызвав к потребі шпєціального приступу і шпєціальной підпору русиньского языка з боку штату, з оглядом на факт, же Русини не мають свій материньский штат, од якого бы могли такую підпору чекати.**

Послідня часть конференції проходила в двух секціях: темов першой было поставліня народностных меншин в країнах В4, а темов другой – лєгіслатива, яка забезпєчє поставліня і вжываня меншинных і менше вжываных языків в країнах В4. Общім заклочінем обидвох секцій, як і властно цілої конференції, была конштатация, же з погляду захованя тых языків є барз важне забезпєчїти їх вжываня в публічнім (верейнім) контакті, главно в контакті з урядами. Є то важне з погляду як звышованя престижкы меншинных языків, так і максіمالной реалізації обчаньских прав особ, які належать к народностным меншинам. Пані **Гізєла Сабомігалі** з Языковой канцеларії Грамма в Дунайскій Стреді конштатовала, же наперек тому, же вжываня меншинных языків управу лєгіслатива СР і міджінародны докумєнты (главно Рамковий договор на охрону народностных меншин, ст. 9, 10, 11, 14, і Европска харта регіональных або меншинных языків), вжываня тых языків на території вышшых адміністративных цілків є недостаточне, бо можность вжываня меншинового языка в уряднім контакті залежить од процентуального заступліня меншыны на даній території – мінімална граніця є 20% і реалну можность реалізацію того право, переважно на уровни сел і окресів в СР, мають лем Мадыре, Русини, Українці і Ромове. Як єдна з причін такого недостатку ся явить тьж недостаточна языкова компетенція клієнтів і урядників: неовладаня адміністративно-правной терминології ани адміністративного штілу конкретного языка. В данім аспекті є поміч штату мінімална, наконец, при ратіфікації Европской харты регіональных або меншинных языків собі СР ани не выбрала з параграфу 12 пункт: „в припаді потреби створити а/або підпорвати і фінанцовати тлумачницькы службы і высукм терминології главно з цілєм утримованя і розвоя даной адміністративной, обходной, економичной, соціальной, технолопчной або правовой терминології в регіональном або меншиновім языку“.

І хоць у звязи зо законом 211/2000 З. з. о слободнім приступі к інформаціям уряды на южнім Словенську дають розлічны інформації і в мадырьскім языку, было конштатоване, же тоты тексты мають з вышшеуведженых причін низку уровень і нееднотну терминологію. **В припаді інших языків, враховано русиньского, ситуація є подобна або гірша, напр. конкретно русиньский язык і хоць ся вжывать в устній комунікації в урядах з высукм концентрацієв русиньского жытєльства, урядна писомна комуникація в русиньскім языку не екзітує** (з вынятком внутрі народностной організації). Так само абсєнтуот переклады до меншинных языків розлічных законів, матеріалів (жадосты, рішєня і под.), які вжывають містны самосправы. Даны недостаткы в рамках мадырьской меншыны ся снажить направляти споминана Языкова канцеларія Грамма, представителька которой, пані **Сабомігалі**, конштатовала, же было бы добрі, як бы такую поміч мали і останті меншыны. Кідьже заты єдиним організаціїєв, в котрій суть заступлены народностны меншыны жыючі в СР, є Організація про менше вжываны языки на Словенську з центром в Шаморіні, якраз в рамках нєй бы ся могли наштартувати такы активіты, але і сполупраца міджі одборниками з окремых етнічных мінорит.

Надїєме ся, же заклочіня міджінародной конференції о менше вжываных языках – які вызывають на охрону каждого меншинного языка – будуть приносом як про языки етнічных мінорит в цілім, так як і про язык русиньской меншыны на Словенську окреме, а же далша міджієтнічна сполупраца на конкретных проектах припоможе ёго захованю і росшырєню сфер ёго вжываня.

А. ПЛІШКОВА

• На міджінародній конференції під назвов Менше вжываны языки в новых членських штатах Европской унії 7. – 9. 10. 2005 у Шаморіні тьж і о Русинах і русиньском языке выступали: (зверьху долов) підпредседа влады СР про европскы діла, людьскы права і меншыны **П. Чакі**, председа Выбору НР СР про людьскы права, народности і поставліня жен **Л. Надь**, директорка Штатного педагогічного інституту САН **Ш. Шутай**, посланець НР СР **А. Дука-Зоємі**, председа Карпатонімецьского общества на Словенську **О. Пеш**.

ЩІРО ДЯКУЄМЕ ДАЛШЫМ,...

котры підпорили видаваня нашых новинок фінанчно сумов і тым ся запоїли до Народной збірky на захрану Народных новинок. На тот раз зо сердця дякуєме: Проф. Михалови Зарічнюкови з Вашингтону і Инж. Александрови Жатковичови з Кошцї.

Редакція

Два визначны юбілеї в жывоці Русинів

1. октября того року у великій салї Руського дому, на Главній улїці 62 в Пряшові, ся зышло до 50 Русинів з розлічных сфер жывота і з розлічных кутиків нашого краю, абы ославили два визначны юбілеї в жывоці Русинів – 80 років од купліня Руського дому в Пряшові і 110 років од заложїня Грекокатоліцькой руськой учительской семінарії (академії) так істо в Пряшові. Часть участників міжнародного научного семінара, який був присвячений споминаным юбілеям, перед ёго работов взяли участь на Службі Божій в Монастырю отців василянів, яку служив о. Маркіян, о. Єсафат і о. Горазд а Євангелія і Апостола ся читали по русиньскы. По прекрасній духовній потраві, яку одухотворив Божым словом і піснєв о. Маркіян і поздравил участників семінара, ся гості песунули до Руського дому, абы сі выслухати рефераты і потїшыли ся културным програмом.

Културный програм ся зачав выступом нашой співачкы і працюничкы в културній сферї Марії Гірової, яка задекларовала стишок присвячений Руському дому і заспівала піснї в дуетї з Янком Яролином. Своім выступом співачкы із Снини зробили навели приємну атмосферу. Порадовали в програмі і сестры Герберієвы із села Дячів, скады походить і славный басбарітоніста світового мена Сергея Копчак. Закінчила програм своїма задушевными співанками Анна Барнова, солістка Пульсу в Пряшові.

Модератор програму Николай Ляш привітав шыткых участників міжнародного семінара, реферуиучих, гостів, меджі якими были і представитель міста Пряшів п. ГОБАН, знамый словенський дїтський педіатер МУДр. Василь ЯНКО, посланець міського парламенту, абсолвентів учительской семінарії, міжжі якими сьме могли відіти п. Рачка, п. Янковичову ці Николая ДЗУРИНДУ, отця председы влады Словенської республіки Мікулаша Дзуринды, якого познаме як автора русиньських маріаньских співанок і поезій, і з яким радость была бісїдовати по русиньскы.

По перечитаню телеграму од председы Пряшівского самосправного края МУДр. Петра Худїка, який зажелав успіх семінару і русиньській історіографії, семінар зачав своїм выступом Мгр. Гавриїл БЕСКИД, председа Руського клубу – 1923, який обшырно і зо знанєм діла поінформовав притомных о културно-освітній роботї обществ Руського клубу, окреме Общества А. Духновича. Він високо оцінив факт купліня Руського дому перед 80 роками такыма ентузіастами, як Іван Кізак, Теодор Ройкович і іншы. Міджі підпорвателями купліня были і благоречены Павел Петро Гойдїч. Г. Бескид выступив і другов темов під назвов: Роль Грекокатоліцькой руськой учительской академії в културно-освітній жывоці Русинів. Тема, розробліня якої сі заслужит похвалу за деталну аналізу акту заложїня і фунгюваня школы аж до ей роспаду. Лектор високо оцінив роль школы у формованю і выхові русиньских дїтей в данім часї. Такой паралелы доднесь не є. ПгДр. Марія

МАЛЬЦОВСКА выступила з темов: Визначны дїятелї і меценашы Русинів в русиньских културно-освітніх обществах в Руськім домі в Пряшові в міжвійшовім часї. Лекторка підкреслила роль меценашів в минулости при підпорваню русиньской громады і культуры, главно коло Руського дому в Пряшові. Там ся свїтять такы мена, як: Іван Кізак, Теодор Ройкович, Йосиф Збіглей, Іван Гендер, Штефан Гойдїч і цілы ряд іншых, які жертвовали свої духовны силы і матеріалны средства, жебы підпорили ставляня памятників русинь-

Зліва доправа: модератор акції і член выбору РК – 1923 Н. Ляш і душа акції, председа РК – 1923 Г. Бескид.

ским будителям, видаваня книжок, новинок, а главно купліня будинку про Русинів – Руського дому. Честь і слава такым людям, які думали про будучность свого народа. З ёму властнов ерудїцієв і отвореностєв выступив із своїм рефератом Културно-освітнє Общество А. Духновича і Русини в міжвійшовім часї ПгДр. Станїслав Конечнї, к. н. Він порівновав общество з обществом св. Іоанна Хрестителя, Обществом Василя Великого і Пряшівским літературным заведєнієм. Є знаме о ПгДр. Конечнім, же він ся дотыкать нелем културных сувязєй Русинів, але паралелно і економічнх, і політичнх. На базї такой діалектіты глядять правду, о котру ся в минулости Русини усиловали. Интерес выклав у притомных выступ ПгДр. Анны Плішковой, ведучой Одділення русиньского языка і культуры, яка обшырно пінформовала притомных о сітуації в русиньскім школствї в минулости і в сучасности. Пришла з дужє позітївнов новинов, же од далшого академічного рока ся зачїть бакаларьске штудіум русиньского языка і літературы з акредітованыма комбїнаціями на Пряшівській універзитї. Выступаюча заклїкала на підпору школства Русинів русиньскы інштїтуції, родїчів, але і шыткых, кому лежить на сердцю русиньске діло. О русиньскім обществї Будителї, як о продовжователєві традицій Общества А. Духновича в Пряшові і Ужгородї, говорив далшы докладч – Др. Тїбор Міклош Поповїч, директор Научного русиньского інштїтуту з Будапешту.

Семінар ся закінчєв діскузієв, наконець вольнов дебатов, яка ся дотыкала актуалных проблемів Русинів нелем културного, але і економічного характеру. Єдным з них є і выужытя Руського дому на културны цілі Русинів. В минулости нашым предкам тот проблем ся дарило рішати. Є на нас, як ся ку тому поставимє днесь. Навязаность минулости із сучасностєв в области культуры і освіти, – то была главна думка семінара, чого ся ай дотримовали реферуиучи. Як выплынуло з окремых рефератів, нашы предкы сі знали веце порадиці з проблемами. Много в чім суть інспїратївы і про днешню русиньску громаду.

Споминаный семінар ся мїг одбыти вдяка главным організаторам: Світовому конгрєсу Русинів, Руському клубу – 1923, Обществу А. Духновича в Пряшові і фінанчній підпорї Міністерства культуры СР і Пряшівского самосправного края. Прочітаны і непрочітаны матеріалы на семінарі найдуть місце у зборнику, який буде присвячений даній темі.

Марія МАЛЬЦОВСКА, фоткы М. Дронова

Русиньський язык в світлі першых змін правил правопису

В януарї 1995-го року був на Словенську кодїфікованый русиньський літературный язык, сформований на основї єдного з русиньских діалектів. Были вытворены штандартны нормы русиньского языка про Русинів на Словенську, котры ся по кодїфікації стали офіціалным (штандартїзованым, кодїфікованым) языком Русинів на Словенську. Были выданы Правила русиньского правопису (1994) і Орфографічний словник русиньского языка (1994), найголовнішов задачов котрых было: на основї писма (графікы) і правопису (орфографії) предложити сістемный опис графічных средств, котрыма ся фіксує примарна реч, то є звукова подоба языка, чім ся вытварять ёго писемный прояв. Од самого зачатку при кодїфікації правил русиньского правопису сьме ся старали притримовати як сучасных трендів модерной лінгвістыкы, так і выходити з овїреных прїнципів правопису іншых славянських языків, главно фонемного (фонологічного) прїнципу, подля котрого каждїй фонемї (ці ёй звуковій реалїзації) одповідать окрема графема. І кідь бы ся автономія графічной сістемы в порівнаню з фонемнов сістемов відїла дость значна, і так обидвї тоты сістемы все будуть творити цілостну сістему, бо то суть, властно, все два варианты єдной сістемы.

Вірме, же Правила русиньского правопису успішно выповнили свою задачу в становлїню основных правил русиньского правопису в области графічной фіксації устного языкового прояву, хоць наїсто не были бесспорны ани бесхыбны.

Правила правопису і орфографічний словник сьме все од самого зачатку квалїфіковали як єдну з першых спроб знормованя писемного прояву, зато в многих аспектах небесспорны. Было нам яснє, же многы правила і установлїня будуть потребовати далше доповнїня, зміны, глїбше розскрїтє або і цалком іншый прїступ к дакотрым явам. Зато сьме просили шыткых читателїв русиньских текстів розлічного характеру, слухателїв русиньского говореного слова, шыткых тых, што люблять русиньске слово, русиньський язык, абы нам заганяли свої припоминкы, свої увагы ці думкы о проблемах языка, свої предложїня і уточнїня, котры будуть вдячно прїяты і максімально обектївно посуджены. Пришло їх выше пятьдесят і за шыткы вам барз красно дякуєме. І з них видно, же проблематїка літературного языка, языковы нормы не суть про нас рівнодушныма, не є нам єдно нелем што пишеме, але і як пишеме.

Над проблематїков змін сьме ся задумовали дость дово, бо прїчин к тому было тых много. Мы од зачатку стояли на позиціях, высловленых уж у вступнім словї правил, же многы нашы положїня і установлїня не суть доконалы, же ся мусьтє поступнї выліпшувати і доповнїняти, або к дакотрым находити цалком іншый прїступ при їх рішїню. Може сьме не были цалком пересвідчены, ці є уж 10 років дость на то, жебы ся зробили в правилах даякы радїкалыны зміны. Многы узनावаны языкознателї нам радилы почекати тых 10 років, главно на реакцію молодшого поколїня, про котрых властнї тоту норму творимє, про котрых был акурат того року закінченый цікл учебників од першой аж по девяту класу основных школ і про першу аж черверту класу середнїх школ. А їх поглядь сьме до увагы брали, бо бы сьме хотїли, жебы ся їм наш і їх язык любив.

Далшы проблем реалїзації змін вывставив і вывстає (а мусили сьме сі го перед змінами выяснити), ці брати до увагы тзв. цілорусиньський аспект, інакше повїдженє – ці брати огляд на іншы варианты русиньского языка (підкарпатський і лемківський), або позерати на нашу норму лем з нашего аспекту. Бо хто добрі познать нашы правила, так знає, же мы там маєме дакїлько одказів на тзв. цілорусиньський аспект. Кідь го не будеме брати до увагы, розділы мїджі нашыма нормами ся будуть збїшовати. Лемже мы чім далє тым веце пересвідчены, же Русини бы мали мати снагу зблизковати ся а писемный прояв є к тому найпрїроднїшый, зато бы ся мали догоднути спочатку хоць лем на єднакій графіці а поступнї і на орфографії. Хоць діскузії о єдинїй русиньській правописній нормї ся зачали іщі в самых зачатках возродного процесу, по резолюції з 1. языкового конгрєсу перестали, бо шыткы енергїя ся концентровала на прїправу окремых регіональных норм. Аж по веце як 12 роках тот самый вопрос є настолєный знова. До жывота го навернули практичны потреби в подобї сполочных русиньских проектів, де ся выжадує мати єдину правописну норму. Такой проблем ся в послїднім часї рішав у Празї 5. – 6. юла 2005 на коференції під назвов Русини в новїй Европі: Єдина Европа – єдинє русиньске писмо, і в языковім семінарі в Ужгородї 13. – 14. юла 2005.

Были і далшы проблемы, які нас стримовали од штонайскоршых змін в правописных нормах, як напр.: акредітація штудійного програму русиньского языка і культуры на Пряшівській універзитї, без котрой бы ціла робота над языком стратила змысел. Без высококвалїфікованых одборників, лінгвістїв-русинїстів робота над языком не є можна і т. д.

Беручї до увагы спомнїанутє, языкова комісія при Одділїню русиньского языка і культуры Інштїтуту народностных штудій і чуждїх языків Пряшівской універзиты вырїшыла реалїзовати в правилах русиньского правопису дакотры зміны, повный список котрых найдете в публікації Русиньський язык в зеркалі новых правил про основны і середнї школы з наєчанєм русиньского языка (авторы: Василь Ябур, Анна Плішкова, выдыв: Русин і Народны новинкы, Пряшів 2005). Правила суть платны од 1. септембра 2005 про шыткых ужывателїв кодїфікованого русиньского языка на Словенську.

Теперь собі укажемє на дакотрых конкретных прикладях, што ся в правилах правопису змінило:

1. В области графікы главна зміна настала в тім, же до азбуки (алфавїту) сьме доповнили іщі єдну букву – ъ (твердый знак), котра має функцію розділового ці

розділового знаку і служить на сігналізацію йотації тогды, кідь ся префікс (предпонка) кінчїть на парну подля твердостї/мягкостї согласну фонему в позиції перед йотованов буквов, напр.: зъявити ся, зйднати, одъїсти, адъютант, конъюнктура, розъярити ся, безъядровый, інъекція і т. д.

До той области можеме задїлїти і часточну зміну значїня йотованой буквы „і“, значїня котрой ся росшырило іщі о єдну функцію. Подля новых правил правопису ся тотя графема вжывать тых на сігналізацію мягкостї согласных в позиції по парных по твердостї/мягкостї согласных фонем (т, д, н, л, с, з, р, ц, дз), напр.: дїдо, дїти, дїлити, лїс, лїто, нїмый, снїг, сїно, бісїда, тїло, тїнь, дївка, ціловати і т. д. Выяснїть ся так часты недорозумлїня у высловности многих слов (напр.: дїм, стїл, літєра, нїж, нїч, рїг, сїль, сїгнал, зїпс, ці, цітрон і т. д. – высловность согласных в позиції перед „і“ є тверда), і в значїню дакотрых слов тіпу: нїс (носа) – нїс (минулыи час од нести), лїс (на лїсованя даякого матеріалу) – лїс, рїк (рока) – рїк (мин. час од речї) і т. д. Тотя функція сігналізації мягкостї была однята букві „і“, котра по парных по твердостї/мягкостї согласных фонемах сігналізує лем твердость передстоячей согласной, напр.: тїл, дїм, нїс, рїс, сїль, тї (тобї), ці і много далшых прикладїв.

2. Многы зміны настали в области формотворїня, з котрых хочеме спомнїанути хоцьєм слїдуочї:

а) творїня імператїв часослов із закїнчїнєм основы теперїшнєго часу на збїг (группу) согласных флективнов морфемов -ий (місто -и), напр.: вернїи, бухнїи, прїйдїи, выйдїи і т. д.;

б) імператївнов частков 3. особы єдн. і множ. чїсла буде лем частка нїй (а не най), напр.: нїй чїтать – нїй чїтають, нїй спївають – нїй спївають і т. д.;

в) най- буде лем суперлатївным префіксом (префіксом найвышшого ступня порівнаня), напр.: найліпшїи, найтоншїи, найміцнїшїи, найшумнїшїи, найвеце і т. д.;

г) часослова тіпу чїтати, спївати, мїшати і т. п. мають в 1. і 2. особы множ. чїсла рївнїцїнє двоякы формы в стїгнутой і в нестїгнутой подобї: чїтаме/чїтаєме, спїваме/спїваєме, чїтате/чїтаєте, спївате/спїваєте і т. д.;

г) часослова тіпу мати, знати, давати мають рївнїцїнє двоякы формы: маю, масш, мас/мам, маш, мать і т. д.;

д) парадїгма назывників (субстантїв) была доповненєна о тіп - условїє, язычїє і др., а парадїгма прїдавників (адьєктїв) о тіп - материн, тютчин, сестрин і т. д.;

е) часослова на -овати/-ѳвати мають рївноправну двояку форму: дякую/дякую, організую/органїзіую і т. д.;

ж) рївноправныма ся стали двоякы формы основных місто назывників (прономін) на означїня 3. особы: він, вна/она, вно/оно, вни/они.

3. Часточно ся змінив правопис графемы „ѳ“ в тім змыслї, же в чуждоязычных (перевзятых) словах як на абсолутнім зачатку слова, так і в позиції по гласных місто буквы „ѳ“ ся пише спїоная і + о, напр.: ѳога, ѳогурт, ѳод, ѳот, ѳота, ѳотація, ѳотованый, ѳон, Йосиф (і Іосиф), Йосафат (і Іосафат), Йолана, Йордан, маїор, район, маїонеза і т. д. В чуждоязычных словах як в серединї слова, так і на кінці слова пишеме намісто „ѳ“ в позиції по гласнім „і“ спїоная і + о: міліон, патріот, шпіонаж, Рїо Гранде, радїо, Токио і т. д.

4. В новых правописных нормах суть прїзнаны єднако норматївныма формы слов:

а) з алтернаціов звуків УВ, ОВ тіпу: упастї/впастї, ужываєти/ѳжываєти, умертї/ѳмертї, умечї/ѳмечї; ожєнїти сѳ/ѳженїти сѳ, опертї сѳ/ѳпертї сѳ, дооколо/довкола і т. д.;

б) назывникы, прїдавникы (часточно і часослова) із зачаточныма (ініціалныма) фонемами О, У і з протетїчным (представным) В, напр.: ѳоблак/ѳоблак, осїнь/ѳосїнь, ѳтава/ѳтава, ѳгласкы/ѳгласкы, ѳострїи/ѳострїи, ѳогник/ѳогник, ухѳо/ѳухѳо, узкый/ѳузкый і т. д.;

в) назывникы, часослова (і іншы части речї), в котрых з ту спомнїанутых на зачатку речї, сьме ся прїхїлїли к предложєній алтернації віруючі, же поможе выліпшїти дотеперїшнї правила а єдночасно дакус нашы нормы прїблизжатї іншым вариантам русиньского языка. Надїєме ся, же теперїшнї нормы будуть прїяты з таким порозумлїнєм і прїязнєв, як і перше выдана нашых правил. Допереду Вам, шыткым ужывателєм новых правил правопису, за тото дякуєме і тїшїме ся на Вашы далшы припоминкы і рекомєндації змін, замїряных на выліпшєваня нашых сполочных правил правопису.

г) девєратївы з єпенетїчным (вставным) Л і без нєго, напр.: выстүплїня/выстүпїня, прѳдстаєлїня/прѳдстаєлїня, ѳловлїня/ѳловнїя і т. д.

5. Многы зміны настали в правописї єднотлївых слов, напр.: (кедь) → кїдь, кїдьже, (кебы) → кїбы, кобы, (нїч, нїчого) → нїч, нїчого, (нїгѳа) → нїгѳа, (відїти) → відїти, ненавідїти, (меджі) → мїджі, (нїчїти) → нїчїти, нїчїти, (вїтати) → вїтати, (вїсїти) → вїсїти, (Хрїстос) → Хрїстос, (лїчко) → лїчко, лїце, (штїри) → штїри, (прїчина) → прїчина, (Кїрил) → Кїрїл, кїрїліця, (дїректор) → дїректор, (Пїм) → Рїм, (Афрїка) → Афрїка, (Аргєнтїна) → Аргєнтїна, (родїчї) → родїчї, (пїсьмо) → пїсьмо, місто/місце (рївноправна двояка подоба).

Як з увєдженого видно, доведна шыткых змін было зроблено коло 30, што є дость великый засяг до дотеперїшних правил. Ту треба прїзнати, же сьме мали прїготовленых веце алтернації, як напр. зміну правопису інфїнїтїву, дакотрых суфіксів, флексієв, зміну закїнчїня основ дакотрых тіпів слов і т. д. Але наконець, выходячі з ту спомнїанутых на зачатку речї, сьме ся прїхїлїли к предложєній алтернації віруючі, же поможе выліпшїти дотеперїшнї правила а єдночасно дакус нашы нормы прїблизжатї іншым вариантам русиньского языка. Надїєме ся, же теперїшнї нормы будуть прїяты з таким порозумлїнєм і прїязнєв, як і перше выдана нашых правил. Допереду Вам, шыткым ужывателєм новых правил правопису, за тото дякуєме і тїшїме ся на Вашы далшы припоминкы і рекомєндації змін, замїряных на выліпшєваня нашых сполочных правил правопису.

Василь ЯБУР, Анна ПЛІШКОВА, Інштїтут регіональных і народностных штудій ПУ, Одділїня русиньского языка і культуры

На акції красно по русиньскы выступав нянько-Дзурїнда председы влады СР Николай Дзурїнда.

ПО ДЕСЯТЬОХ РОКАХ В РУСЬКІМ КРЕСТУРІ

ЗАСІДАННЯ СВІТОВОЇ РАДИ РУСИНІВ

По десятирочу засідань Світової ради Русинів у країнах, де живуть Русини, виконний орган Світового конгресу Русинів – **Світова рада Русинів** нарешті зась засідав у **Руській Керестурі** на Войводині. **19. вересня 2005** за робочий стіл засіли члени Світової ради Русинів – єї **председа Павел Роберт Маґочі** (представитель за Северну Америку), **підпредседа Георгій Фірцак** (Румунія), **о. Дімітрій Сидор** (Підкарпаття на Україні), **Любка Сеґеді-Фалц** (Хорватія) і **Дюра Папуґа** (Сербія і Чорна Гора). Як рівноправний член засідання був ту і председа Світового форуму русиньской молодежи **Микола Медєші** з Коцура (Сербія і Чорна Гора).

Засідання зачало русиньсков гімнов „Подкарпатські Русини“, потім уж ішло робоче засідання СРР, на котрім в першій ряді ся говорило о Узнесіні 8. Світового конгресу Русинів і о приправі уж далшого, девятого конгресу в юні в місті Сеґеді (Румунія). По тім дообіднім засіданню председа СРР бісідовав з притомными новинарjami. Пообіді члени СРР ся стрітили з виконним вибором Руської маткы, котра є членом Світового конгресу Русинів. Ту ся говорило о темах дообіднього засідання, о комплітації окремих пунктів **Узнесіня 8. СРР** і

зачатках приправи 9. СРР. Самособов, же потім членів СРР члени представителі Руської маткы інформовали о активностях своєї організації. Як на посліднім конгресі, так і тепер представителі Руської маткы вызывали, же треба розвивати контакти міджі русиньскыма подникателями і о тім пунктї Узнесіня 8. СРР, де ся говорить о выміні студентів, і тыж о пунктї, же треба створити календарь культурных акцій Русинів, котры мають своі організації у Світовім конгресі Русинів. Член СРР о. Д. Сидор підкреслив, же Русини в Сербії і Чорній Горі были все моралнов підпоров і прикладом про Русинів на Підкарпатю, а то главно з погляду на ступінь вытвореных прав про народностны меншыны і їх можности хоснованя, што на Україні іщі все не є про містных Русинів.

Про інтересность, перед засіданнем Світової ради Русинів, конкретно **15. вересня 2005** было засідання виконного вибору Руської маткы, де окрем іншого, ся говорило о приправі ослав 15 років екзистенції і роботи Руської маткы, як і о концепції третєго числа друкованого органу Руської маткы – часопису Руснак.

Михал ЗАЗУЛЯК,
Руській Керестур

У БРАТІВ-РУСИНІВ

Іншпирована улицьков природов

Все ня фасціновали люде, котры ся вымыкали із сивых стереотіпів жывота, люде, котры своіма візjами і животными планами істым способом перебігли добу. Дупловано цінными у нас суть такой сорты жены. Днесь профєсія архітекта загород не є нічим вынятковим, але перед двадцятьма роками, коли студентка сниньской гімназії **Таня Фенєва**, родачка з Улича, собі выбрала профєсію, то было своім способом новаторство і неіста перспектива. Хто бы в тім часі подумав, же доба так поступить у

РУСИНЬСКЫ ПОДНИКАТЕЛІ

своім розвитку, же службы архітекта загород будуть жаданы нелем в рамках архітектонічної штруктуры зеленї векшых міст, але з культурнов і естетичнов управов свого обьстя будуть раховати і обывателі родинных домів. В таких інтенціях роздумовала студентка Таня Фенєва, котра выростала в лонї прекрасной улицькой природи, без якой собі не знала свій жывот представити. Кус такой природи тужыла перенести і до техніков і строгостєв насыченых панелаковых міст, задумовала дати нову тварь заболоченым невкусным валальскым обьстям, жебы їх перемінити на оазу спокою і гармонії.

Путь за тым сном была нелегка, властно сон як такой ся іщі не наповнив...

Свою робочу карьєру зачала у бывшій кошыцькій Ставопроекті на одділїню теріторіального планованя, де абсолвентка Высокой школы польногосподарьской у Брні з одбором інтерьєрова і екстерьєрова архітектура была окрем іншой роботы і членков тіму, котрый робив на шпецїалнім проєкті – штудії на посуджїня екологічної стабільты тетіторії выходного Словеньска, обіднователєм котрой было міністерство жывотного оточїня. Рїшіня поставити ся на властны ноги не было легке, бо якраз на худобнім выходї Словеньска ся архітектура загород

вав, тот знать, што значить такой жывот. По першых успіхах пришли гіршы роки, кідь цісло обіднавок впало, респ. векшына клієнтів собі обідновала лем штандартны управы терену загород і затравніня, а творива робота архітекта ся одсунула набік. Вшытко є вопросом фінанцій, котрых іщі все є на выходї барз мало, і дати 200 – 300-тісяч корун за комплетну реалізацію загороды „на міру“ мало хто собі може доволити. І хоць...

– Значну роль ту грає культура народа і традиція, а Словеньско не мать якусь богату традицію в одношіню ку естетїці екстерьєрів, як то є напр. в Японьску, або Англії (знамы японьскы ці англіцькы загороды). Є то довгодобый процес цілкового розвитку культуры даного народа, – конштатує Таня Фенєва. – У нас суть люде навикнуты інвестовати максімально до заряджїня, поєдны до умельцькых творів, але до гармонізації свого жывота, спокою і душевной рівновагы, яку одвіків давать чоловіку природа, не суть охотны інвестовати скоро ніч. Думам, же тота доба іщі лем прїйде, бо стресовый жывот, котрый сучасна генерація веде, буде собі выжадовати як протывагу якраз такы невеликы куткы спокою в закутинах властной загороды.

Вшыткы тоты факторы примусили амбіціозну подникательку, не здаваючу ся свого сна, роздумовати і зробити далшы важны кроки у своій роботі. Вырїшыла пестовати властны травники, бо донедавна їх привозила аж із Сенця на западнім Словеньску, што звышовало наклады і наслідно цілкову ціну травника. Перекусала ся технологїєв пестованя од выбіру доброго насїня, аж по пригноєваня, кошїня і утримованя травника (не єден засяты лан єй высох, або не загустнєв, як треба, проблемів было немало). Нарешті ся прїєдці подарило і недалеко Кошыцькы выросла нова фарма, на котрій містны із недалекого села нашли собі роботу – пестують і старають ся о травниковый порост, котрый наслідно путує до прекрасных, або і тих скромнішых загород в Кошыцях, Пряшові, Требішові, Вранові...

– Тоты травники, то є властно моя резінація, але віру, же лем дочасна. Бо архітектура загород, то є ту на выходї лем про невелику групу людей, але травник собі може коло свого обьстя доволити скоро каждый а тоты, што го пробовали пестовати самы знают, яка то робота, а ефект мало коли є такой, як із положеного травника, котрый потім стачїть лем косити і пригноєвати, – конштатує панї Таня.

Часу на оддых є мало, але і тот Таня присвятила необычайному гоббі – балоновому літаню. Як любителька природи, але і слободы і вольности конштатує, же найкрашшы моменты єй жывота суть погляды з вышкы – з балона на прекрасній рельеф країны. Літанєм ся занимає уж пару років, докінця робить і міджінародного розгодцю у тїй діспліні, мать зроблены пілотны экзамены на балоніне літаня. Так ся в рамках того шпорту дістала до Французька, Шпанельска, Польска, Мадярьска, але і далекого Японьска, де мала можность обдивляти красны японьскы загороды, іншпировати ся ними...

Кветослава КОПОРОВА, фотка авторкы

розвивать барз тяжко і помалы. Щастя мала в тім, же зачінала міджі першыми і такой од зачатку ся єй зачало дарити. По пару проєктах і цілковых реалізаціях загород в Кошыцях зачали собі обідновати проєкты і далшы, котры віділи єй роботу. За першы роки (зачала у 1999 році) панї Таня зробила коло 30 загород од властного проєкту аж по цілкову реалізацію. Значіло то мати наймодернішу компьютерову технику, з помочов котрой бы робила візуалізацію, але і тім шыковных людей, котрых не было так легко роздобыти, зато же робота є лем од яри до осени. Подникательскый хлїб не є легкий, хто то выпробов-

Русинам на Словеньску хыбує програм і лидер

Ближать ся вольбы до регіональных органів, до Народной рады СР, але і до органів **Русиньской оброды на Словеньску**. Треба складати рахункы о роботі, економічных ділах, оцінити прїорїты работы і недостаткы. **Хто заступує Русинів і хто просаджує пожадавкы Русинів в тых органах?** Русинів в нашім регіоні є велє, далеко веце, як ся уваджать у офіціальных штатїстїках. **Кідь собі прочїтате InfoРусина і Народны новинки, то ся дочїтаме о фестивалах, языковых проблемах і окремих особах, але о роботі окресных організацій і о повніню програму РО на Словеньску є там барз мало інформацій, робота і проблемы окресных організацій суть барз мало пропагованы.** Вызерать, як кїбы окресны русиньскы організації на Словеньску не екзїстовали і не мали нїякой програм. Треба узнати, же обидві редакції мають малу можность навщївити людей, бо хыбїть служобне авто (не дасть ся купити?). А што остатні русиньскы організації роблять? Яка є сполупраца?

Новинкы РО ся снажать быти забавными, кідь ся на то позераме з погляду політичного і економічного возроджїня. Тото є ясны знак того, же на Словеньску хыбїть програм політичного і економічного русиньского народного оброджїня, і лидер, котрый бы був способный і охотный тот програм повнїти. То є стара хвотора Русинів, котру представителі РО рїшали іщі в Народных новинках з їх шефредактором А. Зозуляком, і зато ся Зозуляк одчленив од Русиньской оброды на Словеньску. InfoРусин мав повнїти функцію інформатора о роботі окресных організацій. Подля мене, тото ся Русиньскій оброді дотепер не подарило дотягнути. Може окресны організації мало пишуть, а може редакція не дає інформації. Тяжко повїсти, де є прїчина. Єдно є ясне, же кідь тото посланя ся так тяжко повнїть, мусить быти і барз компліковане і тяжке, треба го рїшати, бо добры окресны організації суть гаранцієв доброй просперїты і активїты цілого народного русиньского возроджїня.

Треба зліпшыти контакт Словеньска з выбором Світового конгресу Русинів. Председови Світового конгресу Русинів ся проблематика розколу на Словеньску мала урядні, писомні наголосити уж пів рока перед конгресом і жадати нове заступлїня Словеньска, кідь не было спокійне з тогдышнім ставом. На конгресі уж мали быти річі ясны. Споры правового характеру было потребно рїшати на судї і почекати на єго рїшіня. **Вшытка бісїда о спорах Русинів на Словеньску, на конгресах і громадах, мімо судного спору, є лем взаємне огваряня, котре ніч не рїшить і нам абсолутно не хыбує.**

Недобрі было, же делегація Русиньской оброды на Словеньску одышла з 8. Світового конгресу Русинів у Криніці домів лем зато, же за таємника Світового конгресу Русинів зволили А. Зозуляка. Зозуляк не є перешкодов у роботі русиньскых організацій, але **тов перешкодов є недостаток цілєвого програму і стратегії поступности кроків у Русиньскій оброді.** Вольба Зозуляка до функції не мала быти прїчинов, жебы делегація зо Словеньска не просадила на 8. конгресі свій програм, з яким на конгрес мала прїйти. **Ту ся в цілій своїй парадї проявив недостаток програмного замірня і недостаток стратегії в поступности кроків.**

І хоць вшытко є на дашто добре, но будучность треба робити програмово так, же **каждый, хто бы хотїв кандїдовати у вольбах на председу Русиньской оброды, бы ся мав самоперше представити волїчам із своїм економічным і акчным програмом, з тым, якы будуть єго прїорїты, яку мать представу о штруктурі Русиньской оброды, як буде фінанцована і який програм буде повнїти, як буде вызерати сполупраца з іншыми русиньскыма оранізаціями на Словеньску а як буде вызерати і друкований орган народного возроджїня Русинів на Словеньску, котрый буде фінанцований Міністерством культуры СР.** А то не на сеймі Русиньской оброды, бо то уж пізно, але уж у волєбній кампанї перед сеймом в InfoРусині, Народных новинках, Русині. То мусить быти кампань масова і активна, бо тото бы нам могло помочи выйти із слїпой улїчкы, до якой сьме ся дістали.

Ян КАЛИНЯК,

за Окресну організацію Русиньской оброды, Свідник

Старославянський катедральный хор в Освенчїмі

24. вересня того року ся членове **Старославянського хору при Грекокатолїцькїм катедралнім храмі св. Іоанна Хрестителя** в Пряшові, на челі з діріґентков **Валерїєв Грїцововов** взяли участь на екскурзїї в польскім **Освенчїмі**, а тыж в **Кракові** і у **Вадовїцях**, кольсці благої памяты святїшого отця **Яна Павла II**. В просторах найвекшого концентрачного табора другой світової войны, в Освенчїмі, де загынули 4 мільоны людей, катедральный хор взяв участь на старославянській панакхїдї за погыбшыми в таборі, котру кінчили отці духовны **Габрієл Секель** і **Петро Штурак**, яка выкликала увагу далшых околїдучїх турїстів і навщївників.

Членове того вызначного умельцького тілеса Пряшівского єпіскопства мали можность відїти ай містность, де чекав на свою смерть благореченый Максиміліан Колбе, священник, який жертвовав свій жывот за сполувязаня, отця шестєх дітей. Отець духовный ся добровольно приголосив на смерть, чїм ментовав чоловіка, котрого гєстапо выбрало на поправу. Там мож было відїти і блок голокаусту словеньскых Жыдів. В документах ся находить і фотографія благореченого **Павла Петра Гойдїча** і священників **Йосифа Зорвана** і **Віоланта Петрашка**, котры помагали захиранєвати Жыдів на Словеньску.

Окрем Освенчїма відїли співаці ай концентрачний табор в Біркенав-Бржезінка, де умерло выше 800 000 людей. Проґрам екскурзїї продовжовав навщївов історїчного Кракова і замку Вавель. В тім місті хор навщївов Санктуарїум св. Сестры Фаустїны Ковальской, котру польскый народ тримать в почливосты ай велику особность, який ся зьявив Ісус Хрїстос з отвореным сердцем. На споминанім місцю ся находить монастырь, в котрого каплиці суть моцї той святой. Сильным духовным захытком было перебуваня участників екскурзїї у місті Вадовїце, де ся народив папа Ян Павел II. Они там відїли ай єго родный дїм і базїліку, де був похрещеный. Тоты вызначны памянтны місця суть центром увагы великого множества людей з цілого світа.

Як ся высловили участници екскурзїї, каждый з них бы ся хотїв даколи зась вернути на споминаны місця, бо было што відїти і што зажыти. Шкода, короткый час не доволив стигнути вшытко.

Юдр. Петро КРАЙНЯК, Пряшів

СЬМЕ З ЄДНОЇ ПЛАНЕТИ (1)

(Серіал)

Як Юрко Мандзак виграв війну із СРСР союзом а син Ёжко із смертків

Утікав му з дому як двадцятьчирний, бо не хотів наруковати до мадярської армії. Стацінські „левенці“ (по мадярськи – бранці) утікали до СРСР через Ублю, Собранці, Михаловці, Требішов, Чоп.

А герой нашої розповіді Юрко Мандзак ведно із камаратом Юрком Романом тиж не були інакші. Поіманы были на Україні. Хлопці ся спочатку радовали, як їм щастя жыть, кідь уж суть міджі советами. За темной ночі у воєнській затримній станіці собі бісідують, же добрі буде, кідь ся намістять на даяку выберану роботу, зароблять порядно піняства і дома ся їм зачудують, же поки други воєвали, они збогатли. Боже, тоты сны молодых парібків! Чом їм не даш сповнити ся! Навч бы мало быти все інакше, як собі молода душа здумать?

Так, так... Обидвох од себе одділили на довгы роки, потім одсудили. А Мандзака Юрка одвелили на таборовы роботы на севері европской части Росії. „Як ся то ту зее?“ – просить ся таборовой компаніі. „Цінтерь при поларнім кругу!“ – сміють ся грубы, сто років небрытвенны твари. Як ся указало о сім місяці „цінтерь при поларнім кругу“ быв про Юрка лем переходным табором, бо мусив із стовками далшых сідати на машину і одходжати до сибірського раю. Далше од Европы, од дому, од цівілізації. Ніч, лем три роки ту перебыв. Од штиридесятого, кідь перекрочів вытужену, а теперь проклинаю советську границу.

Пише ся зачаток року 1944. Нихто ніч не знает, што ся діє на далеких европских фронтах, лем каждоденна робота, биткы, навцівы смерти, яка ся ту уж давно забывала. Мертволами з лагеровой трупарні, перемерзнутыма на камінь, выстелюють ся на ярь розыюшены драгы, бы ся мож было ліпше пересувати по сибірских болотах.

Юрко Мандзак уж не жыє штирнацять років. Умер 71-річний на наслідкы звірського заобходжання. З того боку ся советскы стражници перебігвали, бы собі выслужили узнання начальників.

– Як вас там, няньку, тримали у концентраку?
– Сыну, Руси то кликали лагер, але розділу в порівнянню з концентрачным табором не было ниякого. У нас перед войнов і по войні хвалив де-хто жыютом на советскім боці, але кідь їм там пришло навсе жыти, были бы інакшого пересвіччіння. Є така руська співанка: „В голоде и в холоде жизнь его прошла, но недаром проплета кровь его была...“ А вера же кров мільонів была проплета даремно. Кідь ся Юрко Мандзак вернув у 1947 році домі, до Стаціна, вшиткы ся го просили, як му было. Повідав лем правду а дістає за ню у пятьдесятих роках девять місяців арешту.

– Няньку, няньк, як же вам было в тім лагрі?
А нянько плакав і розповідав, няй сын знає, який го чоловік годує.

Ходили рабы країны рад закопы-бункры копати у 40-ступнєвых морозах. На день єсь дістає 40 дека хліба, але хто робив веце як двадцять годин, придали му іщі 20 дека. Доведна дакус веце як пів кіла, плус rybяча поливка і каша. Тепла страва была выдавана на приділовы листкы, з котрыма стацінський Мандзак шпекуловає доты, докы го не вхопили.

– Ах, ты сукун сын, повідж, де єсь сховає фарбы на печаткованя!
– Я не хотів!
– Повідай, бо такой здохнеш!
– Не забывайте ня!
– Повіш ці не повіш? Бийте го!

Признає ся і обычає голый до пів паса шість годин на тузім морозі. На то пришо запал плюц і запал погрудніц, але молодой організм вытримає.

Зима ся дасть скорше вытримати, як голод. А кідь ся на перевелуку біду спюють доведна, што зробиш? Мусиш іти красти. Лагерник Мандзак збачів через облака хліб на столі капітана дозорців... Спокуса го нагварять, абы го ішов украсти. Спокуса – то голод, а здравый розум – то холод. Голод силніший. І ішов по капітанів хліб. Быв поіманы. І зьяє карцер, і зьяє таборовый шпытал. За три роки лагрі – 47 кіла вагы, то єсть половина з того, што колісыка было. Жыютом – на невытриманя, хоць Мандзака были і суть оцілєвы хлопці. Шестеме собі повіли, же уж дость збыткованя вытерпіли. Утечме! Утечме! Але вхопили ушиткых і – карцер.

Утечме! – зваряють ся по другыраз тоты самы – шестеме. Але штирєх вхопили а Мандзак із камаратом утекли барз далеко (за ніч выше тридцять кілометрів), де уж таборовы стражници за нима не слідили. Як бы і могли, кідь за пару минут сніг сліды закрьє, вшитко ся лем біліло. Здасть ся ті, же ай очі і сердце маш біле, же цілй єсь білй. Над раном обидвоє лігають до проглубны і заспавають. Хто знает, по кількох годинах ся пробудили. Неправда, бо лем еден так чинить. Незначітєлєный і ненаправитєлєный Мандзак із Стаціна. Его камарат замерзнув.

– Няньку, який то є край, тот Сібір?
– Неконечный, як гварю. Може раз там підеш, та увидиш. Не як я, до лагрі, але на екскурзію, як туриста...

Отець Мандзак мав праведну правду, бо у 1998 році єго сын, сім років по няньковій смерти, тиж завітає на далеку руську землю – до Саратовской области коло Волги. Але як ставєбный монтажник.

Але не перебігайте тых, хто твердять правду властным жыютом, тых, хто жыютови вірять і зроблять про то вшитко, абы жыютом переміг над смертєв. – Я позад свого нянька мусив тиж воєвати із смертєв у мірный час, кідь ня при буряню старой будовы привалєв деревяный плафон. Гварю собі, єсь доламаный, Йожку, але тігай ся ку жыюту, высьлободжуй ся спід той смертєвой вагы. Дома маш четверо дітей, які треба годувати. Ай хоць будеш жобраком, але холем тя запамятають. І вытєє єм ся. А нянько? Тогды, як му при втіканию з концентраку замерзнув камарат у полю, снала ся му мати. Гварить, вставай, сыночку, бо час іти. Вшиткы тя дома уж чекаєме. Шатуї, лем будь опатерный.

– Тот сон, сыну, в котрім ся мі пригваряла твоя баба, знає ня через безлюдны просторы: „Дому, лем далеко Юрку, рушай са а дому...“

Руснацька єго мати, руснацька єго земля го кликала. Вера же не є край як край, тот твій родный все в тобі кліпкать у ритмі твоєй сердечной одданости жыютній найбівшости – матери.

(Продовжіння в далшій ціслі)
Штефан СУХЫЙ, Стацін

ЛІТЕРАТУРНА ДУГА

Пише в народно-поетичнім штїлі

В другій половині септембра (20. 9. 1925) ся народив в Королєві над Тисов, Севлюського окресу на Підкарпатьскій Русі, в тогдышнім Чеськословєнськым Михал ПАВУК, педагог, журналіста і народный поет. Походить із желізничарської родини. Зажыв бурливы роки окупації ЧСР і Підкарпатя. Сам потерпів як участник антифашистичных протестів, за што був запертый і пропущєный із школ Мадьярска. Зато гімназію скінчів аж по ослободжєню в Ужгороді. Скінчів і Одділіну руського языка і літературы Філологічної факулты Ужгородської штатной універзіты. У 1966 році одышов на Словєнськ, робив як ведучий кабінету руського языка і літературы і на Крайскім педагогічнім інштїтуті в Братіславі. По революції в 1989 році наповно ся пусти в поміч своїх творів до возродного процесу Русинів на Словєнську. Написав ряд ціклів поезії і поеми, які одбивають русинський народный жыютом.

Свої вісєдесятины стрїтив М. Павук як плодны автор таких ліро-епічных стишків, як: О Ніжній ... і іншій, До оброды і до слободы, Пісня о сердце, Слободне Словєнськ, Завиджу вам, Юрку. Він є автором ціклу поезії сатїрїчно-іронічным підтоном, як: Прокрустово ложе, байкы Кошарь, Вігчарь і Овечкы, Подникам ... І не єм сам. Написав і поеми Кірїл і Мефодій, Думы і надїї і іншы.

Михал Павук є і автором роззялого історичного роману в стишках Русинада. який писав в роках 1965 – 1969 і в 1992 – 1999. Перша часть, котру маме к діспозіції, ся называє Русинєла і містить в собі 28 стишків, переважно патріотичного характера. Ліричний субєкт автора тужить за слободов, пережыває неволю своего родного краю. Его думы і мрії суть сконцентрованы на родный край, на его красу, традиції і богатство, яке, подля него, выжывають чужды людє. Велє в чім нам припоминать штїл писаня наших народных будитєлів в минулости. Твір, поскладованный з окремых стишків і зо самостатных темов, написаный шіро, од сердца. З другого боку, штїл писаня автора веце посуває до прозы, як до поезії. Подля нас, прозовы умелєцкы реалії доволити бы авторови шырше обьяснуги зображану проблематику. Міджі ліпшы єго творы належить Родный край, отчізно (Ой, ба чому?!). В нїм автор выявив своє внутро, описав днину, кідь споминать по довгых роках на родный край, на свою отчізну.

Родный край му приріс ку сердцю і він не може без него жыти. У стишкы описана тяжка доля тых, які зохабили родный край і пришли жыти до чужого краю, до іншой країны. Тіпичный образ а і тых наших Русинів з Підкарпатя, осуд яких росіяв по світї. Єдным з них є і наш автор, зато тот твір такой шірой, безпосередній.

В Русинаді находимє в переважній мірі творы патріотичного характера, які заликають Русинів до боя за свое ослободжєня, за утриманя своего языка, традиції, культуры, але і іншых духовных і матеріальных потреб, які їм были взяты. Суть ту такы стишкы, як: Прекрасна ружа – отчізна, Співати? Співати!, Вернути Русинам права, Читай і дале дай і іншы.

Творы М. Павука ся публіковали на сторінках Русинського народного калєндаря за 2001 рік, в зборнику Муза спід Карпат і в іншых русинських, ці іншоязичных выданях. Его гєсло є розробленє і в „Энциклопедии Подкарпатской Руси“ од автора Івана Попа. Поки знаме, книжно автор дотеперь іщі ніч не выдавав. Ку пережытій в здорово, теплий, гуманній і добросердечній атмосфері треба автора поздравити. Желаме му ку его вступу на девятый хрестик своего жыюта много здоровья, але і творчой музы, яка бы му помогла выдати свої творы книжно. Была бы то шумна творча і жыютна сатїсфакція.

М. МАЛЬЦОВСКА

Родный край, отчізно (Ой, ба чому?!.)

...Ой, ба чому усе тягне Родный край до себе?.. Ой, ба чому думы думаю, Отчізно, за тебе?

Много раз, хоць як думаю, Тебе споминаю Із вшиткыма слушныма чїнами Тебе величаю.

Та ба, чому вірю в тебе, Родный край, отчізно?! Та ці могу не любити Тебе, дідовизно?

Ідеш у світ – на вшиткы боки Пройдуть довгы, довгы роки... Родный край до себе тягне.

Будеш споминами жыти, За родным краєм тужыти Аж теперь чоловік збагне І душа твоя забанє.

Треба іти, дуже тягне, Отчізно, ід тобі, Так прїросли душа і сердце, Як быти без тебе?

Знаю, чому клїчеш. І нам ся хоче Робити про тебе: Бо прїросли душа й сердце І не мож жыти без тебе.

(3 історичного роману в стишках Русинада)

Михал ПАВУК, Братіслава

Зоблїк своєю гуною

(Медітація)

Під верхом Корунків зышли ся побожны різнородокменны лісны творы. По розголошіню тонів і обертонов – бїм-бам із металічної воєнської гіпзілі, перед смїренно чекаючым фовтом овечок зьявив ся вовк у ягнячій гуньці як поземный заступник Всєвышнєго, глаголавшы:

– Якось ня покушуть, братя і сестры, тот „з ріжками“ на глубшы роздумы – што нашы прїшны душы у близкій будучности не міне. Бо де лем ся не обернеме, пропагована демокрація до нас гучить та гучить о тзв. европских штандартах, правах на култівацію материнського языка, культуры і віросповіданя в нїм. Я, як промованный ревїрный теолог, єм собі выбрав то „узке капурча“, котре тернистов путєв нас поведе до душевно-духовного спасїня. Інакше повіджено, тримлю ся зубами і ногтями, як толпючий ся верьбіны, думы, же што не є мї заказєне, то мї є поволєне. Зато і Слово кажу не по духовновчовскы, але по штуровскы, бо они обидвоє были добры камаратя.

Але ту з нічого ніч осмілило ся озвати невинне ягнятко:
– Мій дідко, по матери-багніці, мї гварив, же ай сам Людовіт ся при єдній нагоді высловив: „Мене хотїли заперти, же-м дав міджі іншым, у своїх Лїстах... опубліковати і такє: „русїнчина є реч прекрасна, выходославянська, милозвучна і гармонїчна“.

Не стримав ся ани баранок і попередній прояз підсилив:
– І за Матяша Корвіна сьме были слободны і вольно сьме могли тримати при собі зброю проти вшєлякых зубатых.

Ани стара ластївка не попустила свое:
– Правду од душы кажуть тоты обоє, бо і наша бабка, летячі на юг ся в Семиградскім князївстві дізнала, же русинскы грекокатолицы ся на Словєнську утримали доднєсь лем на тых територіях, ці регіонах, котры были у сфері впливу спомянутого Семиградского протєстанського князївства. А тоты, котры ся находили під католицькыма габзбургами, занїкли і стали ся римокатоликами.

Стрыко-вовк у ягнячій гуні ся одразу якось з најжка поставлєныма на голові волосами глубоко-преглуко задумав і прогунжавив:

– Бачу, уж на часі і мї поліпшати ся, кідь цілу русинську історію знате, такє моє казаня прогагалоно у вашій материнській речі, най єй Всєвышній прїимє, жебы сьме спасєнны были. Господи Боже, одпусть мї тяжкы грїхы, же не знам, што єм творив, бо і я єм лем Божий твір і такой ту перед вами змїтую гуною і переставам быти зубатым.

Янко ГРИБ, Рєпєєс

СУСІДСЬКЫ ДЕБАТЫ

Жебы добрый приклад про молодых?

– Добрый день, сусїде! Як ваше здоровічко? Служить вам іщі? Стачїте іщі з дыхом? Обидвоє уж тягнеме ку пятдесятиці, а іщі все жыєме з тыма самыма женами, котры сьме собі взяли перед двадцять пять роками.

– Чом так бісїдуєте, сусїде? Што сполочне з нашыма роками мають нашы жены?

– Не пришли сьте на то, чом так гварю? Не відїли сьте минуле в телевизорі, як указовали наших панів посланців Народной рады, заступців словєнського народа, котры бы мали штонайчєстнїше рядити наш штат і быти тым найморалнїшым прикладом, главно про молодых людєй, а они ся через телевизєн выгладча выхвалєвали, кількораз з них уже хто женатый (дакотры были ай по трираз). Як теперь собі молоды жены побрала і як іщі міцно „стачать з дыхом“ коло молодых красавіць...

– Не думате, сусїде, же ся їм парадно перемїтусь красны жены через руки за нашы грїєнєкы пінязі? За нашу дрину і мозолі і волїцьку довіру?

– Ой, вера, вера, маєте правду, превелику правду. Які то суть приклады? Тадь они очивїснї указали, главно молодым людєм, же жену може чоловік міняти, коли лем захоче і кількораз захоче. Што то за моралка. Але што діти, што позїставають?

– Што там діти! На тоты ся не треба обзєрати. Богач ся о свої діти постарать самы, а в худобных розладженых родинях ся о діти „постарать“ штат. Тадь дїтських домів є у нас неввроком.

Platené v hotovosti
080 02 PREŠOV 2

НАРОДНІ НОВИНКИ

Выдавать Русин і Народны новинкы без фїнанчной помочі Міністерства культуры СР. Шефредактор: Александер ЗОЗУЛЯК, заступкыня шефредактора: Анна ПЛІШКОВА, редакторкы: Кветослава КОПОРОВА, Марія МАЛЬЦОВСКА. Adresa: Rusin a ľudové noviny, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR. Тел.: 051/77 25 629. Передплатне на рік 250,- Ск, до сусідніх штатів – 600,- Ск, до загранича поштов ІІ. кл. 35 УСД, поштов І. кл. 43 УСД, заплатити мож і в редакції. Выроба: ДАТАПРЕСС у Пряшові. Рєгістрачєне ч. МК SR 417/91, МІС 49 438. Опублікованы погляды дописоватєлів не мусяць быти згодны з поглядями редакції.
Адреса новинок на интернеті – <http://narodny-novinky-presov.sk>,
www.rusynacademy.sk, E-mail: rusyn@nextra.sk

DATAPRESS®
Tlačiareň
reklama
grafika

Rusín a ľudové noviny
Duchnovičovo nám. 1
081 48 Prešov 1
PLZ
VsRP - 664/2003